

Педагогическо списание на
Великотърновския университет
„Св. св. Кирил и Методий“

ПЕДАГОГИЧЕСКИ
НАСТАВНИК

Брой 1, 2015

МЕТОДИКА НА ОБУЧЕНИЕТО

ОТНОВО ЗА ПОДБОРА НА ТЕКСТОВЕ ЗА ПИСМЕНО ПРЕРАЗКАЗВАНЕ – НАЧАЛЕН ОБРАЗОВАТЕЛЕН ЕТАП

Мариана Мандева

*Текстът – „работилница“ за „създаване“ на света и на
Аз-а в разнообразни области на социалната комуникация*
П. Бъргър

Summary: The following is actualized: The approved criteria for selecting written retelling texts in primary school stage taking into account new sociocultural situation.

Key words: new sociocultural situation, selecting written retelling texts, primary school

1. Вместо увод – за преориентацията към методически системи, съобразени с нуждите на „говорещия човек“

В съвременните лингвистични изследвания се използва метафората за текста като „работилница“ за „създаване“ на света и на Аз-а в разнообразни области на социалната комуникация. Преходът от „иманентната“ лингвистика „в себе си и за себе си“ към антропологично ориентираната лингвистика съдейства за обосноваване на методически системи, съобразени с нуждите на „говорещия човек“. А той – „говорещият човек“, е „... истински живо същество само при

условие, че има духовен живот” [4], че е подвластен на едно „... „вечно движение”... – нуждата да вярваш и желанието да знаеш” [4].

„За разлика от традиционното езиково обучение, в което текстът се използва предимно, за да се илюстрира лингвистичната същност на езиковите факти, в съвременните социокултурни условия на текста се разчита за постигане на многостранно въздействие върху развитието на младата личност” [3, 197]. Проблемът добива изключителна актуалност в ситуацията на тревожност, породена от нравствените дефицити в обществото ни. По тези причини отново ще разгледам въпроса за подбора на текстовете за писмено преразказване в началното училище.

2. Още за подбора на текстове за писмено преразказване – начален образователен етап

Поради специфичната си позиция в образователния дискурс учителят е овластен да избере текста за ученическия писмен преразказ. Той се ръководи от различни фактори – обективни и субективни (вид на писмения преразказ, възраст и езикова подготовка на учениците, собствени предпочитания и др.).

Преди всичко, изходните текстове за пресъздаване винаги са наративни. Когато се ползват части от по-пространни източници, откъсите трябва да имат характер на относително автономно повествование.

По традиция в училище първоизточниците за писмено преразказване са езикови текстове (приказка, басня и др. под.). С оглед на потребностите на „живата” практика на носителите на езика, обект на писмено преразказване могат да бъдат и синкретични текстове със словесен компонент (комикс, филм). При подбора им трябва да се има предвид, че повествуваща реч по принцип няма, историята е разказана с неезикови средства, а в преразказа информацията за несловесно изразените действия и реакции на героите ще се предаде словесно. „В този смисъл е препоръчително подборът на образци с комбинирана знакова природа да се ограничава до кратки (части от) цялостни текстове с интригуващо съдържание и отчетливо изразени сюжетни елементи” [2, 50]. Особено подходящи в начална училищна възраст са комиксите. Включването на синкретични текстове със словесен компонент като първоизточници за писмени преразкази е факултативно.

С основополагащо значение при подбора на текстовете, предлагани на децата за писмени преразкази, е изискването за достъпност. То е мотивирано от ограничения социален, речев, литературен опит на малките ученици. Наративните първоизточници трябва да са достъпни за децата по обем, по отношение на тематиката, сюжета, композицията и стилно-езиковия аранжимент. „Обемът на текста и обе­мът на... преразказите са в съотношение. По-големият обем на текста изисква по-големи преразкази” [1, 36]. „Особено в първи и във втори клас има значителна разлика в степента на развитие на устната и на писмената реч. Ако в писмена форма първокласниците могат да възпроизведат текст от 30–40 думи, в устна форма те правят по-дълги преразкази” [1, 36]. Следователно обемът на наративните първоизточници за писмени преразкази в началните класове трябва да бъде съобразен с възможностите на малките ученици за възприемане и разбиране на текстове и за съответното им пресъздаване чрез писмена реч. Наративният първоизточник е с „... достъпна за осмисляне идейно-естетическа същност, разкрита чрез взаимоотношения на герои, които учениците могат да възприемат въз основа на ограничения си житейски опит” [1, 36]. „Подходящи за преразказване са всички източници, в които разказваната история е лесно обозрима, с отчетливи времеви и пространствени параметри, с добре обособени компоненти. Учителят трябва да се насочва към текстове (или части от тях), които представят поредица от хронологично подредени действия (събития, случки), свързани с определен кръг участници в тях (лица, животни и др.) и протичащи в ясно маркирани пространствени и времеви граници” [2, 50]. Т.е. първоизточниците за писмени преразкази в начална училищна възраст са с отчетлива сюжетна основа, като сюжетните елементи не са много на брой и са с ясна причинно-следствена връзка. Наративи със сложни ретроспективни и/или проспективни техники са неуместни. Повествователните текстове, подходящи за писмено преразказване в началните класове, включват ограничени по обем описания, разсъждения и други ненаративни моменти. В първоизточниците, предлагани за писмен преразказ на малките ученици, не е желателно да има прекалено много откъси с диалогичен строеж, тъй като те се препредават от децата косвено и прекомерното им присъствие в чуждия наративен текст

би затруднило работата над вторичния речев продукт. Предпочитат се (особено в 1. и 2. клас) текстови първоизточници, в които са използвани преизказни (-л) форми, за да не се налага лингвистичен коментар върху възможните употреби на времена и наклонения в преразказа. „В езиково отношение текстът трябва да бъде съобразен с възможностите на детето за възприемане. Употребените думи не бива да бъдат само ясни за учениците, но и да са включени в активния им речник. Ако в разказа са употребени непознати думи, те се обясняват, като се определя значението им в свързан текст... Постепенното обогатяване на речника на учениците се осъществява чрез последователно усвояване на отделните думи и е във връзка с тематичното разнообразие на творбите. Подборът на текстовете трябва да бъде подчинен и на това изискване. Всяка тема има свои задължителни лексикални пластове, чието активизиране се осъществява само чрез конкретна употреба в практиката” [1, 37].

Изискването за достъпност поставя въпроса за методически обосновавания баланс между познати и непознати за децата текстови първоизточници. „Чрез подбора на текстовете учителят градира трудността на преразказната дейност, която извършват учениците в различни периоди от изучаването на един и същ вид преразказ” [2, 54].

Важен е и начинът, по който текстовете за писмени преразкази се представят пред децата – слухово, зрително, слухово-зрително. Най-често в училищната практика изходният наратив се възприема слухово-зрително. Изключение правят текстовете първоизточници с минимален обем, чието слухово-зрително възприемане може да доведе до наизустяване.

Във връзка с достъпността на наративните текстове за писмени преразкази се актуализира въпросът за подбор на илюстративен материал към първоизточника. В началния етап на училищното обучение „... много често словото трябва да бъде придружено от нагледни средства, които да помогнат на учениците да съчетаят абстрактната представа с конкретно сетивно възприятие. Децата се пренасят по-лесно в света на художествената творба посредством илюстрации... Добре е картините да бъдат няколко, за да се проследят... различните действия и състояния на обектите. За илюстрация на приказка е удобно да се ползват диапозитиви или диафилми, защото

повечето кадри дават възможност да се вникне и в подробностите” [1, 37]. Съвременната дигитална образователна среда в училище позволява прилагане на нови начини за презентация на илюстративния материал към наративния първоизточник. Реализира се „... смесено обучение, при което визуалната учебна среда има помощни функции” [3, 199].

От значение при подбора на текстове за писмен преразказ е и съобразеността на изходния наратив с преразказната техника, чрез която децата създават вторичния писмен продукт. Така например при краткото (сбитото) писмено преразказване са подходящи „... нарративни текстове със сюжетна верига, представена в относително разгънат вид и/или уплътнена с достатъчно количество извънсюжетни елементи [2, 89]. Методическата работа започва „... с цялостен относително кратък текст... Целта е учениците да се запознаят с технологията за компресиране на текста, а кратките нарративни жанрове са удобни за това – в тях лесно се открояват основните моменти от сюжетното развитие (без които съдържанието на текста не може да се проследи), а извънсюжетните елементи са по принцип по-ограничени (като брой и обем)” [2, 92]. Това улеснява първите училищни опити за текстова редукция – смислова и изразна.

При подбора на текстовете за писмено преразказване в началните класове е важно да се осигури стилово и жанрово многообразие на нарративните първоизточници – художествен и научнопопулярен текст; приказка, разказ, басня и т.н. Това е предпоставка за формиране на компетентности у учениците за общуване в разнообразни области на речева дейност и социокултурни сфери, т.е. компетентности за общуване в реални ситуации от живота.

Текстовете за писмено преразказване трябва да са актуални и интересни за децата от начална училищна възраст. Те се подбират в съответствие с потребностите на съвременните ученици – напр. текстове, свързани с кръжочни занятия, с предстояща екскурзия, празник, а защо не и с добилото популярност дигитално общуване. Това е важна предпоставка за импулсиране на децата за активно и отговорно участие в учебната речева дейност. Обучението се мотивира непринудено, протича в условия на психологически комфорт и генерира творческа енергия. Осъществява се подготовка на учени-

ците за тяхното „живо“ общуване, за „създаване“ на света и утвърждаване на Аз-а в системата от Аз-ове.

Подборът на текстовете за писмени преразкази изисква съобразяване с възможностите на наративните първоизточници да формират у децата „... отношение към българския език, към миналото и настоящето на българския народ, към постиженията на човечеството в духовната и материалната култура, към общочовешки идеали“ [3, 141]. Става дума за „деликатно въздействие“ (К. Димчев) върху личността на ученика. Това изискване, както вече подчертах в началото на статията, е особено актуално на фона на нравствените дефицити в обществото ни, на нарастващата агресия в съвременната ни езикова ситуация, която се проектира в общуването на децата (при това още от 1. клас!).

Резюмирано казано: изискванията при подбора на изходните наративи за писмена преразказна дейност на учениците от началните класове са свързани с:

- ✓ а) доминиращия тип надизреченски единства и знаковата природа на текстовите първоизточници;
- ✓ б) достъпността им за малките ученици;
- ✓ в) тяхната адекватност спрямо изучаваната техника за писмено преразказване;
- ✓ г) жанровото и функционалностилото им многообразие;
- ✓ д) актуалността им, съобразеността им с комуникативните потребности на съвременните деца;
- ✓ е) възможностите им да формират у учениците отговорно отношение към българския език, към културата, към общочовешки и национални идеали.

3. Вместо заключение – за образованието на XXI век и обучението по писмено преразказване в началните класове

Широко разпространеното схващане, че комуникативната компетентност е цел на обучението по български език в училище, в т.ч. и на обучението по писмено преразказване в етапа 1. – 4. клас, е неприемливо за постигане на образователен резултат, адекватен на изискванията на съвременния свят и на потребностите на ученика. Комуникативността е главно средство за постигане на целта – чрез подобряване на езиковата подготовка да се стимулира многомерното

изграждане на детето, неговият личностен и социален растеж. Образователният идеал е да се формира „... индивидуално и обществено същество, ... ценностно и свободно” [5, 258], компетентно да се справя с предизвикателствата на живота – както днес, така и утре, в света, който все още не съществува.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Вълкова, Ст.* Подбор на текстове за преразказ и на илюстративен материал към тях. – Развитие на устната и писмената реч на учениците в I – III клас. С., 1977.
2. *Георгиева, М., Добрева, Е.* Писмените ученически текстове. Първа част: репродуктивни текстове. С., 2002.
3. *Димчев, К.* Основи на методиката на обучението по български език. С., 2010.
4. Нови форми на бунта 2014: Нови форми на бунта. Лекция на проф. Юлия Кръстева. <<http://culturecenter-su.org/?p=3275>> (26. 09. 2014).
5. *Радев, Пл.* Енциклопедия на науките за образованието. Пловдив, 2013.

LITERATURA

1. *Vylkova, Sm.* Podbor na tekstovete za prerazkaz i na iliustrativen material kum tqh. – Razvitie na usnata i pismenata pech na uchenicite w I–III klas. S., 1977.
2. *Georgieva, M., E. Dobрева.* Pismenite uchenicheski tekstove. Pырva chast: reproduktivni tekstove. S., 2002.
3. *Dimchev, K.* Osnovi na metodikata na obuchenieto po bylgarski ezik. S., 2010.
4. Novi formi na bunta 2014: Novi formi na bunta. Lekciq na prof. Iuliq Krysteva. <<http://culturecenter-su.org/?p=3275>> (26. 09. 2014).
5. *Radev, Pl.* Enciklopediq na naukite za obrazovanieto. Plovdiv, 2013.